

*Слома Валентина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу,
юридичного факультету Тернопільського
національного економічного університету*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Досліджено поняття агробізнесу та його складові елементи. Характеризується державно-правове регулювання сільського господарства, необхідність в якому зумовлюється тим, що держава несе відповідальність за забезпечення нормальних соціальних умов для своїх громадян, забезпечення громадян продовольством та іншими сільськогосподарськими товарами у достатній кількості. Досліджено організаційно-правові питання діяльності аграрних товаровиробників, договірні діяльність в АПК та інші питання.

Ключові слова: аграрний бізнес, правове регулювання, договір, господарське товариство.

Слома В. Н.

Правовое обеспечение функционирования агробизнеса в Украине

Исследуется понятие агробизнеса и его составляющие элементы. Характеризуется государственно-правовое регулирование сельского хозяйства, необходимость в котором обусловлена тем, что государство несет ответственность за обеспечение нормальных социальных условий для своих граждан, обеспечения граждан продовольствием и другими сельскохозяйственными товарами в достаточном количестве. Исследованы организационно-правовые вопросы деятельности аграрных товаропроизводителей, договорная деятельность в АПК и другие вопросы.

Ключевые слова: аграрный бизнес, правовое регулирование, договор, хозяйственное общество.

Sloma V.

Framework of agribusiness in Ukraine

This paper examines the concept of agribusiness and its components. It is characterized by state-legal regulation of agriculture, the need for which is due to the fact that the state is responsible for ensuring normal social conditions for its citizens, providing citizens with food and other agricultural products in sufficient quantity. Organizational and legal issues of agricultural producers, contract work in agriculture and other issues.

Keywords: agricultural business, regulation, contract, business entity.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки функціонування аграрного сектору економіки відіграє важливу роль для підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, а також забезпечення зайнятості значної частини населення.

Відповідно до Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 806-р від 17.10.2013 р., аграрний сектор України, базова складова якого – сільське господарство, є системоутворювальним у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

Аналіз наукових досліджень. Питання, пов'язані з регулюванням окремих видів аграрної діяльності, досліджувались Л. Машевською, Г. І. Мостовиим, Л. Полюхович, О. оповою, В. Ф. Семеновим, І. Ю. Сіваченко, В. П. Федоряком та іншими вченими.

Метою статті є вивчення особливостей правового забезпечення функціонування аграрного бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аграрний бізнес – це особлива підсистема економічних відносин, що склалася в аграрному секторі розвинених країн в результаті злиття аграрного, промислового і торгового капіталів у процесі поглиблення інтеграційних зв'язків між сільським господарством та промисловістю (вертикальної інтеграції) [1].

В. Ф. Семенов, І. Ю. Сіваченко, В. П. Федоряк вказують, що агробізнес – це форма підприємницької діяльності у сфері виробництва засобів виробництва для аграрного сектору, у сільськогосподарському виробництві, у сфері переробки і реалізації продукції, агросервісного обслуговування виробників [11].

Схожу думку висловив Г. І. Мостовий, який визначає агробізнес як форму господарювання в аграрному секторі або як комплекс видів підприємницької діяльності, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, її зберіганням, транспортуванням, переробкою і доведенням до споживача, а також з виробництвом засобів виробництва для сільського господарства [7].

Агробізнес як вид підприємницької діяльності полягає у поєднанні таких її різновидів:

● виробництво засобів виробництва та надання виробничих послуг для сільського господарства і переробки;

- виробництво сільськогосподарської сировини;
- переробка сільськогосподарської продукції;
- маркетинг та сервісне обслуговування зазначених видів діяльності [1].

На думку О. Попової, сталий розвиток агросфери – це системні, людиноцентристські, адаптивні за природою і якісні за сутністю цілеспрямовані дії, що повинні забезпечувати підвищення її економічної ефективності, соціальної прогресивності, екологічної безпечності та стійкості. Індикаторами її забезпечення є: підвищення якості життя населення сільських територій і нації загалом на основі збереження її природоресурсного потенціалу на довготривалий період. Автор зазначає також, що при забезпеченні розвитку на засадах сталості агросфера як соціоекономіко-екологічна система повинна бути розумно керована і контролювана людиною так, щоб зростаючі потреби у продовольстві гармонійно поєднувались зі збереженням і примноженням агроресурсного потенціалу цивілізаційного розвитку [10, с. 78, 83].

Варто зазначити, що важливу роль у забезпеченні сприятливих умов функціонування агробізнесу відіграє політика держави у цій сфері. Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства можна визначити як результативну характеристику його дії, яка свідчить про здатність вирішувати відповідні соціально-правові проблеми. Ефективність державно-правового регулювання сільського господарства забезпечується такими факторами:

- ефективність законодавчого забезпечення;
- ефективність виконавчо-розпорядчої діяльності, що забезпечує конкретизацію норм закону на підзаконному рівні;
- ефективність діяльності щодо застосування положень закону спеціальними суб'єктами [4, с. 139].

Як зазначає Л. Машевська, одним із важливих засобів зміцнення економічних відносин в аграрному секторі економіки України, пришвидшення його розвитку та становлення є право. Саме воно закріплює організаційну структуру комплексу, визначає основні параметри його функціонування. Правовими нормами регулюються суспільні відносини, що стосуються практично всіх суб'єктів аграрного сектору економіки [6, с. 74].

Для оптимального розвитку агробізнесу в Україні важливим є правове забезпечення його функціонування. Організаційно-правовими засадами виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції слід розуміти норми, які містяться в правових документах і якими впорядковано таку діяльність [9, с. 86].

Питання розвитку агробізнесу має важливе значення у зв'язку з вступом України в СОТ. Членство України в СОТ створює значні можливості для українських товаровиробників, зокрема спрощення доступу до світових ринків, розширення споживчого асортименту та полегшення доступу до іноземних технологій. Разом з тим, рівень конкуренції на внутрішньому ринку суттєво зростатиме. Оскільки в Україну прийдуть нові міжнародні гравці, необхідно бути до цього підготовленими. Отже, пріоритетним має бути забезпечення конкурентоспроможності українського бізнесу як на території нашої держави, так і на світовій арені [13, с. 4].

Необхідність у державному регулюванні діяльності суб'єктів агробізнесу зумовлюється і тим, що держава несе відповідальність за забезпечення нормальних соціальних умов для своїх громадян, забезпечення громадян продовольством та іншими сільськогосподарськими товарами у достатній кількості, відповідної якості, за захист прав та інтересів виробників і споживачів продовольства. За сучасних умов необхідність регулювання аграрних відносин зумовлена й гострим дефіцитом матеріальних і фінансових ресурсів, низьким технічним рівнем, слабою мотивацією до праці, порушенням міжгалузевих зв'язків [4, с. 138].

Грунтовного дослідження вимагають організаційно-правові питання діяльності аграрних товаровиробників. Правовий аспект товарного сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що майже всі відносини, які виникають при його здійсненні, регулюються (або мають бути врегульовані) нормами права і в реальній дійсності виступають як правові. Визначальним чинником ефективності товарного сільськогосподарського виробництва є якісний рівень його правового забезпечення. Інакше кажучи, право через

систему нормативно-правових актів (зовнішній вираз) як «регулятор суспільних відносин» може стимулювати чи, навпаки, гальмувати процес розвитку товарного сільськогосподарського виробництва [5, с. 199].

Відносини у сфері виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств регулюються Конституцією України, Господарським, Цивільним і Земельним кодексами України, законами України, указами Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також спеціальними нормативними актами.

Так, на рівні спеціальних актів, зокрема Закони України «Про насіння», «Про охорону прав на сорти рослин» і «Про племінне тваринництво», визначаються спеціальні суб'єкти, їх правоможність та основні вимоги до них.

Важливу роль у гармонійному розвитку аграрного товаровиробництва відіграє сільськогосподарська дорадча діяльність. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сільськогосподарська дорадча діяльність (далі – дорадча діяльність) – це сукупність дій та заходів, спрямованих на задоволення потреб особистих селянських і фермерських господарств, господарських товариств, інших сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та господарювання, а також сільського населення у підвищенні рівня знань і вдосконаленні практичних навичок прибуткового ведення господарства.

Основними завданнями дорадчої діяльності відповідно до ст. 4 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» є: підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільського населення в умовах ринкової економіки; надання суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо; надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства; поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки; сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення тощо; робота з сільською молоддю, ініціювання та реалізація молодіжних програм; інші завдання, визначені законом.

Разом з тим, як зазначає Л. Полухович, оскільки чинне законодавство України передбачає складну процедуру реєстрації дорадчих служб і високі вимоги до професійної підготовки радників, а також обмеження фінансування їх діяльності (з бюджету фінансуються лише соціально спрямовані програми та лише на підставі акта виконаних робіт) і жорсткий контроль перевіряючих органів за використанням бюджетних коштів, діяльність дорадників є неефективною, не забезпечує потреб суб'єктів господарювання (зокрема щодо роз'яснення специфіки діяльності в контексті членства України в СОТ) [9, с. 88].

Сучасний етап розвитку агробізнесу України характеризується наявністю у безпосередньо сільськогосподарській його сфері тенденції до поглиблення поділу між корпоративним великотоварним великим виробництвом і сектором дрібних господарств населення, між якими поки що залишаються функціонувати традиційні ТзОВ, селянські спілки та подібного типу сільськогосподарські підприємства [8].

Існуюча модель аграрного виробництва дає змогу досягти економічного зростання та забезпечувати фінансові результати лише певному колу виробників чи власників. Водночас суспільні блага, у тому числі такі важливі, як продовольче самозабезпечення, економічна база життєдіяльності сільського населення, відтворення селянства та підтримання екологічної рівноваги, що повинні створюватися у процесі сільськогосподарського виробництва, продукуються недостатньо, а сімейний тип господарювання, який зорієнтований на створення цих благ, не отримує належного розвитку, тому існуюча модель аграрного виробництва потребує всебічної модернізації на соціоекономічних засадах [8].

Слід зазначити, що державна аграрна політика має сприяти розвитку інфраструктури аграрного ринку та забезпечити вирішення таких завдань: формування оптових ринків аграрної продукції та матеріально-технічних ресурсів; формування нормативно-правової бази для запровадження ф'ючерсної торгівлі та вдосконалення системи складських свідоцтв на ринку зерна; забезпечення розвитку мережі агроторгових домів у формі маркетингових кооперативів.

Законодавство України передбачає положення щодо свободи реалізації сільськогосподарської продукції, відповідно до якого сільськогосподарські товаровиробники мають право на договірній основі реалізовувати вироблену продукцію. Відповідно до ч. 2 ст. 67 Господарського кодексу України підприємства вільні у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань, інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України.

На даний час в аграрному секторі економіки є поширеними договірні відносини між суб'єктами, які опосередковують їх виробничо-господарські відносини як у сфері АПК, так і з суб'єктами господарювання інших галузей господарства. Як зазначає А. М. Статівка, договір в умовах ринку став об'єктивно необхідною формою ринкових економічних зв'язків. Іншої правової форми, яка б оптимально виражала інтереси сторін з урахуванням рівня розвитку ринкових економічних відносин, не існує.

Аграрно-правовому договору властиві такі ознаки:

- взаємний вільний вияв волі сторін договору, як правило, не обтяженої адміністративними актами;
- оптимальне забезпечення розвитку аграрного виробництва кожного товаровиробника;
- забезпечення реалізації інтересів сторін за договором;
- визначення договору як угоди двох і більше сторін, що передбачає їх права та обов'язки щодо забезпечення та розвитку виробництва аграрної продукції з метою реалізації взаємних майнових та інших інтересів, виражає характер ринкових відносин з участю аграрних товаровиробників. Договір виконує функції виявлення потреб договірних суб'єктів, а, разом із тим, певною мірою і потреб держави;
- забезпечення створення основи для планування окремих виробництв на державному, регіональному чи колективному рівні;
- є юридичною формою організації виробничого процесу;
- права й обов'язки сторін у договорі визначаються специфікою аграрного виробництва;
- аграрно-правовий договір є правовою формою реалізації взаємних інтересів сторін з урахуванням юридичних, природно-кліматичних, економічних можливостей;
- аграрно-правовий договір є юридичною формою відносин, що опосередковано забезпечують розвиток аграрного виробництва [12, с. 10, 12].

Договірні відносини в АПК регулюються Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, а також спеціалізованими нормативно-правовими актами. Застосування спеціалізованих нормативно-правових актів зумовлене тим, що договірні відносини у сфері АПК мають певні особливості, які не достатньо відображені ЦК України та ГК України. Особливості правового регулювання аграрно-договірних відносин зумовлюються: сферою аграрного виробництва, в якій укладається договір, особливостями галузі господарювання, видом господарської діяльності та економічною формою результату цієї діяльності; особливостями правового становища суб'єктів, між якими виникають аграрні відносини [3, с. 65].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, варто погодитися із С. В. Щербиню, що в основу здійснення державної аграрної політики слід покласти такі принципи:

- системність реформ, що забезпечується узгодженням комунікацій між всіма елементами, які стосуються аграрного сектору;
- послідовності, поетапності в здійсненні державної аграрної політики;
- неухильності, обов'язковості й комплексності прийняття рішень відповідно до плану реформування та обов'язковості їх виконання;
- рівного доступу всіх сільгоспвиробників до інформації та сучасних інформаційних технологій, що забезпечується застосуванням державних інструментів впливу;
- виділення державних коштів на інформаційно-технологічне переоснащення пріоритетних галузей аграрного сектору, зокрема на запровадження електронного урядування, енергозберігаючих технологій та здійснення заходів із покращення екологічного стану ґрунтів;
- забезпечення прозорості та контролю за ефективним використанням бюджетних коштів на інформаційне забезпечення та спрощення порядку їх надання [14].

Література

1. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу [Електронний ресурс] / І. А. Абрамович // *Ефективна економіка*. – 2011. – 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
2. Ващишин М. Я. Деякі проблемні аспекти аграрного права // *Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Дванадцять осінніх юридичних читань». Ч. I (м. Хмельницький, 8–9 листоп. 2013 р.)*. – Хмельницький, 2013.
3. Корольов В. *Поняття та особливості договорів в АПК* / В. Корольов // *Підприємництво, господарство і право*. – 2008. – № 4.
4. Ломакіна І. *Державно-правове регулювання сільського господарства України* / І. Ломакіна // *Підприємництво, господарство і право*. – 2009. – № 10.
5. Марченко С. *Поняття «товарне сільськогосподарське виробництво» як правова категорія* / С. Марченко // *Підприємництво, господарство і право*. – 2009. – № 12.

6. Машевська Л. До питання про поняття «джерела аграрного права» / Л. Машевська // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2.
7. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання : моногр. / Г. І. Мостовий – Х.: Основа, 2002. – 300 с.
8. Підгребельна М. Агрохолдинги як великотоварні підприємства в аграрному бізнесі / М. Підгребельна //
9. Полюхович Л. Деякі організаційно-правові питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника в контексті вимог Світової організації торгівлі / Л. Полюхович // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10.
10. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку / О. Попова // Економіка України. – 2012. – № 5.
11. Семенов В. Ф. Загальний курс агробізнесу : навч. посіб. / В. Ф. Семенов, І. Ю. Сіваченко, В. П. Федоряк ; за ред. В. Ф. Семенова, І. Ю. Сіваченка. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 301 с.
12. Статівка А. М. Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А. М. Статівка – Х., 1998.
13. Фоміна К. Конкурентоспроможність АПК в контексті євро-інтеграційних процесів України / К. Фоміна // Правовий тиждень. – 2008. – № 22.
14. Щербина С. В. Механізми формування державної політики у сфері інформаційного забезпечення аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] / С. В. Щербина. – Режим доступу : // <http://academy.gov.ua>.